

تاریخچه کتاب و کتابخانه در ایران

رکن‌الدین همایونفرخ

۵۱۴ - کتابخانه سید محمدباقر سبزواری . تهران : سید محمدباقر سبزواری رئیس مؤسسه وعظ وخطابه دانشکده الهیات کتابخانه نفیسی از کتب مخطوط دارند .

۵۱۵ - کتابخانه استاد مدرس رضوی تهران : مدرس رضوی از محققان و دانش‌پژوهان معاصرند ایشان موفق به تصحیح و تنقیح چند اثر ادبی گردیده‌اند که قابل ملاحظه وارجمند است . کتابخانه ایشان از نظر دارا بودن آثار ادبی فارسی و عرفانی ارزنده و گرانقدر است .

۵۱۶ - کتابخانه واعظ چرندابی . تبریز : حجة الاسلام حاج میرزا عباسقلی مجتهد واعظ چرندابی از مشاهیر علمای ایرانند . کتابخانه معظمی دارند که کتابهای خطی آن بسیار نفیس و قابل ملاحظه است بقرار اطلاع ایشان کتابخانه خود را وقف آستان قدس رضوی کرده‌اند .

۵۱۷ - کتابخانه میرزا رضا نائینی : شادروان نائینی از ادبای شهیر ایران ومدتی ریاست انجمن ادبی ایران را برعهده داشتند . پس از مرگ بنا به وصیتی که کرده بودند کتابهایشان را بکتابخانه آستان قدس رضوی تحویل دادند .

۵۱۸ - کتابخانه صادق ابراهیمی : شادروان صادق ابراهیمی از قضات دانشمند دادگستری بود و کتابهای قابل توجهی گرد آورده بود . خوشبختانه کتابخانه ایشان پس از درگذشتش هم‌چنان در آن خاندان موجود است .

۵۱۹ - کتابخانه محمود فرخ . مشهد : محمود فرخ از مشاهیر شعرای معاصرند و تألیفاتی در تاریخ و ادب فارسی دارند . کتابخانه ایشان از نظر نسخه های خطی نادر و نایاب یکی از کتابخانه‌های نامی معاصر است .

۵۲۰ - کتابخانه آخوند ملاعلی همدانی : همدان : آخوند ملاعلی همدانی از اجله علمای اخیر ایران بود . مدرسه‌ای در همدان بنیاد نهاد که بنام مدرسه آخوند نام آور است . کتابخانه‌ای در این مدرسه تأسیس کرد که کتابهای آن متعلق به بانی آن بود . این کتابخانه با داشتن نسخه های خطی منحصر بفرد یکی از کتابخانه‌های معتبر و قابل توجه کنونی است .

۵۲۱ - کتابخانه سلطان‌القرائی . تبریز : این کتابخانه را شادروان شیخ ابوالقاسم سلطان‌القرائی متولد ۱۲۸۷ بنیاد نهاد و پس از او کتابخانه به تملک فرزندخانش شیخ عبدالرحیم سلطان‌القرائی درگذشته سال ۱۳۶۸ . ه . ق . درآمد و از او بفرزندش شیخ ابوالقاسم سلطان‌القرائی درگذشته سال ۱۳۶۸ . ه . رسید و از او بفرزندش آقای جعفر سلطان‌القرائی وارث و اگذار شد . آقای جعفر سلطان‌القرائی مردی دانشمند و دبلیخته کتاب است و خود ایشان نیز کتب بسیار و ذخائر گرانقدری بر کتابخانه موروثی افزوده‌اند و اینک این کتابخانه یکی از گنجینه‌های مخطوط پر ارج ایران است و نسخه‌های نفیس آن بسیار و روشنائی بخش دیده صاحب‌نظران است . آقای سلطان‌القرائی برای کتابخانه خود فهرستی تهیه کرده‌اند که آرزومند است هرچه زودتر نشر یابد و منتظران را ارمغانی گرانقدر باشد .

۵۲۲ - کتابخانه شیخ الاسلام زنجان . زنجان : در زمان آخوند ملاعلی زنجانى جد خاندان شیخ الاسلام زنجانى این کتابخانه تأسیس یافت .
نسخه‌هاى از مصنفات شیخ الاسلام زنجانى که بسال ۱۱۲۹ تحریر یافته در این کتابخانه موجود است . کتب مخطوط این کتابخانه اکثر از نفائس فرهنگ و ادب است .

۵۲۳ - کتابخانه سیدعلی ایروانى . تبریز : سیدعلی بن سید عبدالله ایروانى کتابخانه بزرگى در تبریز بنیاد نهاد و کتابهای آن را با تولیت اولاد ذکور وقف اهل علم کرد . این کتابخانه هم اکنون تحت سرپرستی امیر عبدالحجه در تبریز دائر است و اهل علم از کتابهای آن مستفید و مستفیض میگردند .

۵۲۴ - کتابخانه حاج میرزا عبدالله مجتهدی : آقا میرزا عبدالله از شاگردان حاج شیخ عبدالکریم یزدی در قم بود . کتابخانه‌ای قابل توجه فراهم آوردند ایشان از علمای نامی تبریزند و بزبانهای فرانسه و انگلیسی آشنائی دارند . کتابخانه ایشان هم اکنون در حدود پنجهزار جلد کتاب دارد آثار ادبی آقای مجتهدی بامضای مستعار عطارد در مجله دانشکده ادبیات تبریز نشر می‌یابد .

۵۲۵ - کتابخانه دکتر رضا صالح . رشت : دکتر رضا صالح کتابخانه‌ای در رشت فراهم آورده‌اند که بیشتر کتابهای آن در علوم اسلامی است و بیش از هزار جلد کتاب تاکنون گرد آورده‌اند .

۵۲۶ - کتابخانه حاج سید محمود روحانی : حاج سید محمود روحانی از شاگردان آخوند ملا محمد کاظم خراسانی و میرزا محمدعلی مدرس رشتی در نجف بود . در آغاز سلطنت رضاشاه کبیر به نمایندگی مجلس شورایی انتخاب شد و در تغییر سلطنت نقش مؤثری داشت . از روشنفکران و آزادیخواهان شهیر است . فرزند ایشان سیهید روحانی هستند . کتابخانه قابل توجهی فراهم آورده بود که پس از درگذشت او فرزندشان به کتابخانه علوم دینی مدرسه مهدویه رشت اهدا کردند .

۵۲۷ - کتابخانه عمومی مهدویه رشت : این مدرسه در جنب مسجد کاسه فروشان رشت قرار دارد . آقای سید مهدی رودباری که از شاگردان سید محمد کاظم یزدی و میرزا علی مدرس رشتی بود پس از بازگشت بایران در رشت سکونت اختیار کرد و امامت جماعت را بر عهده گرفت و در جوار مسجد کاسه فروشان مدرسه طلاب علوم دینی مهدویه را بنا نهاد و کتابخانه‌ای برای آن مدرسه ترتیب داد که بیش از دوهزار جلد کتاب خطی و چاپی برای آن فراهم آورد . پس از درگذشتش حاج سید محمود مجتهد ضیابری که از علمای شهیر گیلانند مدرسه و کتابخانه را سرپرستی می‌کنند و اکنون کتابخانه در حدود سه هزار جلد کتاب دارد و بصورت کتابخانه عمومی اداره میشود .

۵۲۸ - کتابخانه شیخ جواد رشتی : شیخ جواد رشتی از علمای عصر ناصری بود که شرح حالش در اعلام الشیعه و اعیان الشیعه بطور کامل آمده است . شیخ جواد رشتی از علمای گیلان بود و او را باید از وعاظ عالی مقام و کم نظیر اخیر بشمار آورد . کتابخانه‌ای ترتیب داد که در حدود بیست هزار جلد کتاب مخطوط و چاپی داشت و تا چهل سال پیش از این کتابخانه بجا بود و پس از آن متأسفانه کتابهایش متفرق گردید .

۵۲۹ - کتابخانه روحانی . لنگرود : آقای سید مصطفی روحانی از فلاسفه و عرفای نامی گیلان است که علوم عقلی را در مشهد و مکتب عرفانی را در محضر ملا عباسعلی کیوان قزوینی فرا گرفت شادروان کیوان قزوینی در سالهای آخر عمر که قصد عزلت‌گزینی داشت به لنگرود رفت و سالهای آخر عمر را نزد روحانی گذرانید . روحانی کتابخانه‌ای فراهم آورده

است که از لحاظ دارا بودن کتابهای فلسفی و عرفانی بسیار قابل توجه است .

۵۳۰ - کتابخانه شیخ علی علم الهدی : علم الهدی از شاگردان آخوند ملا محمد کاظم خراسانی در نجف اشرف بود پس از پایان تحصیلات بگیلان رفت و با آزادیخواهان گیلان در انقلاب مشروطیت همکاری نزدیک داشت بعد از استقرار مشروطیت در رشت سکونت اختیار کرد و به استفادات علمی اشتغال ورزید . کتابخانه بزرگی از کتابهای اسلامی و ادبی فراهم آورد از جمله آثار نفیس کتابخانه علم الهدی آثار و اسناد و مدارک انقلاب جنگل است . این کتابخانه هم اکنون در تملک و تصرف فرزند ایشان است .

۵۳۱ - کتابخانه دکتر عبدالحسین ملک زاده آذرمنند . رشت : آذرمنند مدیر روزنامه سایبان رشت و از معارف گیلان است . کتابخانه ایشان تقریباً شامل کلیه کتب تاریخی و ادبی فارسی است و در حدود شش هزار مجلد است .

۵۳۲ - کتابخانه سید نورالدین جزایری . خوزستان : سید نورالدین جزایری از علمای طراز اول و روشنفکران خوزستان بود درباره تاریخ و جغرافیای خوزستان اطلاعات و اسناد فراوانی گرد آورد که پس از درگذشتش بنام تاریخ و جغرافیای خوزستان به همت برادر دانشمندش سید محمدعلی امام شوشتری بچاپ رسیده است .

این مرد دانشمند کتابخانه ای فراهم آورد که محتوی کلیه آثاری است که درباره خوزستان مطالبی دارند و این مجموعه نفیس که شامل مجلات چاپ مصر و سوریه نیز میشود بالغ بر چهار هزار جلد است که هم اکنون در تملک آقای سید محمدعلی امام شوشتری که خود از برگزیدگان فرهنگ و ادب ایرانند می باشد .

۵۳۳ - کتابخانه حاج میرزا ابو عبدالله زنجانی . زنجان : حاج میرزا ابو عبدالله زنجانی مؤلف تاریخ پر ارزش قرآن است که در مصر بچاپ رسیده است و ترجمه آن را ابوالقاسم سبح در تهران نشر داده اند . کتابخانه ایشان در حدود پنج هزار جلد کتاب داشت که اکنون در تملک فرزندشان صادق ضیائی قاضی دادگستری است . در این کتابخانه رساله های فلسفی بخط مصنفان آن موجود است از جمله آثار نفیس این کتابخانه باید از کتاب سعدوسعود تألیف ابن طاووس بخط مصنف آن یاد کرد . هم چنین از بعضی رسائل این کمونه صاحب کتاب المعتمد در این کتابخانه موجود است .

۵۳۴ - کتابخانه لاکانی . رشت : حاج شیخ مهدی لاکانی از شاگردان آقا میرزا محمدعلی مدرس و آقا سید محمد کاظم یزدی بود پس از فراغ از تحصیل برشت رفت و به افادات علمی مشغول شد . کتابخانه لاکانی از کتابخانه های شهر معاصر است و در حدود چهار هزار جلد کتاب مخطوط دارد . این کتابخانه خوشبختانه در تملک فرزند ایشان که از علمای گیلانند درآمد و از جمله نفایس این کتابخانه نسخه منحصر بفرد رساله شریعت اصفهانی در انتقاد مفتی بغداد محمود آلوسی است .

۵۳۵ - کتابخانه صادقی . رشت : حاج شیخ کاظم مجتهد صادقی از علمای طراز اول رشت بود که سال ۱۳۴۵ . ش درگذشت . کتابخانه این مرد دانشمند از کتابخانه های قابل توجه بود که پس از درگذشت او وسیله فرزند پرومندیش بر مسجد صادقیه وقف گردید و به همین مناسبت در مهرماه ۱۳۴۶ . ش در مسجد صادقیه کتابخانه عمومی تأسیس و افتتاح شد . این کتابخانه دوهزار جلد کتاب قابل استفاده دارد .

۵۳۶ - کتابخانه میرزا هاشم خونساری . اصفهان : میرزا هاشم خونساری از علمای عالیقدر معاصر بودند . کتاب مبانی الاصول از تألیفات اوست و کتاب اصول آل الرسول نیز تألیف دیگری از این دانشمند است . کتابخانه خونساری متجاوز از ده هزار جلد کتاب داشت که بیشتر آن در حدیث بود . مؤلف الذریعه نوشته است که نسخه کتاب اصول آل الرسول را در کتابخانه خونساری

۵۲۲ - کتابخانه شیخ الاسلام زنجان . زنجان : در زمان آخوند ملاعلی زنجانى جد خاندان شیخ الاسلام زنجانى این کتابخانه تأسیس یافت .
نسخه‌هاى از مصنفات شیخ الاسلام زنجانى که بسال ۱۱۲۹ تحریر یافته در این کتابخانه موجود است . کتب مخطوط این کتابخانه اکثر از نفائس فرهنگ و ادب است .

۵۲۳ - کتابخانه سیدعلی ایروانى . تبریز : سیدعلی بن سید عبدالله ایروانى کتابخانه بزرگى در تبریز بنیاد نهاد و کتابهای آن را با تولیت اولاد ذکور وقف اهل علم کرد . این کتابخانه هم اکنون تحت سرپرستی امیر عبدالحجه در تبریز دائر است و اهل علم از کتابهای آن مستفید و مستفیض میگردند .

۵۲۴ - کتابخانه حاج میرزا عبدالله مجتهدی : آقا میرزا عبدالله از شاگردان حاج شیخ عبدالکریم یزدی در قم بود . کتابخانه‌ای قابل توجه فراهم آوردند ایشان از علمای نامی تبریزند و بزبانهای فرانسه و انگلیسی آشنائی دارند . کتابخانه ایشان هم اکنون در حدود پنجهزار جلد کتاب دارد آثار ادبی آقای مجتهدی بامضای مستعار عطارد در مجله دانشکده ادبیات تبریز نشر می‌یابد .

۵۲۵ - کتابخانه دکتر رضا صالح . رشت : دکتر رضا صالح کتابخانه‌ای در رشت فراهم آورده‌اند که بیشتر کتابهای آن در علوم اسلامی است و بیش از هزار جلد کتاب تاکنون گرد آورده‌اند .

۵۲۶ - کتابخانه حاج سید محمود روحانی : حاج سید محمود روحانی از شاگردان آخوند ملا محمد کاظم خراسانی و میرزا محمدعلی مدرس رشتی در نجف بود . در آغاز سلطنت رضاشاه کبیر به نمایندگی مجلس شورایی انتخاب شد و در تغییر سلطنت نقش مؤثری داشت . از روشنفکران و آزادیخواهان شهیر است . فرزند ایشان سید روحانی هستند . کتابخانه قابل توجهی فراهم آورده بود که پس از درگذشت او فرزندشان به کتابخانه علوم دینی مدرسه مهدویه رشت اهدا کردند .

۵۲۷ - کتابخانه عمومی مهدویه رشت : این مدرسه در جنب مسجد کاسه فروشان رشت قرار دارد . آقای سید مهدی رودباری که از شاگردان سید محمد کاظم یزدی و میرزا علی مدرس رشتی بود پس از بازگشت بایران در رشت سکونت اختیار کرد و امامت جماعت را بر عهده گرفت و در جوار مسجد کاسه فروشان مدرسه طلاب علوم دینی مهدویه را بنا نهاد و کتابخانه‌ای برای آن مدرسه ترتیب داد که بیش از دوهزار جلد کتاب خطی و چاپی برای آن فراهم آورد . پس از درگذشت حاج سید محمود مجتهد ضیابری که از علمای شهیر گیلانند مدرسه و کتابخانه را سرپرستی می‌کنند و اکنون کتابخانه در حدود سه هزار جلد کتاب دارد و بصورت کتابخانه عمومی اداره میشود .

۵۲۸ - کتابخانه شیخ جواد رشتی : شیخ جواد رشتی از علمای عصر ناصری بود که شرح حالش در اعلام الشیعه و اعیان الشیعه بطور کامل آمده است . شیخ جواد رشتی از علمای گیلان بود و او را باید از وعظ عالی مقام و کم نظیر اخیر بشمار آورد . کتابخانه‌ای ترتیب داد که در حدود بیست هزار جلد کتاب مخطوط و چاپی داشت و تا چهل سال پیش از این کتابخانه بجا بود و پس از آن متأسفانه کتابهایش متفرق گردید .

۵۲۹ - کتابخانه روحانی . لنگرود : آقای سید مصطفی روحانی از فلاسفه و عرفای نامی گیلان است که علوم عقلی را در مشهد و مکتب عرفانی را در محضر ملا عباسعلی کیوان قزوینی فرا گرفت شادروان کیوان قزوینی در سالهای آخر عمر که قصد عزلت‌گزینی داشت به لنگرود رفت و سالهای آخر عمر را نزد روحانی گذرانید . روحانی کتابخانه‌ای فراهم آورده

۵۴۶ - کتابخانه بهار . تهران : ملك الشعرای بهار که بحق از شعرای نامور ایران و از محققان هوشمند بود کتابخانه نفیسی فراهم آورده بود که تعداد قابل توجهی از کتابهای خطی آن از کتابخانه پدرش ملك الشعرای صبوری باو بارت رسیده بود . پس از درگذشت شادروان بهار کتابهای خطی کتابخانه این شاعر عالیقدر بکتابخانه مجلس شورای ملی فروخته شد .

۵۴۷ - کتابخانه احمد گلچین معانی : آقای احمد گلچین معانی از گویندگان شیرین بیان و از محققان عالیقدر معاصر ایران است . تتبعات ایشان در آثار ادبیات کلاسیک ایران بسیار ارزنده و قابل توجه است . آقای گلچین معانی کتابخانه‌ای فراهم آورده‌اند که بخصوص از نظر مجموعه تذکره‌های فارسی کم‌نظیر است .

۵۴۸ - کتابخانه آقای احمد سهیلی خونساری : آقای احمد سهیلی خونساری از کتاب‌شناسان معاصر و سالها اداره امور کتابخانه ملی ملک را برعهده داشته و دارند و آثاری نیز در زمینه تصحیح و تحقیق متون ادبیات فارسی دارند که بسیار گرانقدر اند . کتابخانه ایشان از نظر کیفیت داشتن نسخ ارزنده و نایاب قابل توجه است .

۵۴۹ - کتابخانه دکتر مهدی بیانی . تهران : شادروان دکتر مهدی بیانی سالها مدیریت کتابخانه ملی ایران را برعهده داشته‌اند و تذکره خطاطان ایشان (خوشنویسان نستعلیق) اثری مفید و سودمند است کتابخانه خصوصی آقای دکتر مهدی بیانی که فهرست آنهم نشر یافته بمناسبت دارا بودن کتابخانه‌ی خط خوشنویسان شهر و معروف بسیار ارزنده است . پس از درگذشت شادروان دکتر بیانی کتابهای کتابخانه او را برای کتابخانه مجلس سنا خریداری کردند و این مجموعه نفیس اینک در کتابخانه مجلس سنا نگاهداری میشود .

۵۵۰ - کتابخانه صدرالاسلام خوئی ۵۵۱ - کتابخانه محمد هاشم میرزا افسر ۵۵۲ - کتابخانه وحید الملک ۵۵۳ - کتابخانه وحید دستگردی ۵۵۴ - کتابخانه حاج میرزا عبدالرحیم خلخالی ۵۵۵ - کتابخانه اقبال آشتیانی که بدانشکده ادبیات تهران فروخته شد - همگی از کتابخانه‌های معروف بوده‌اند .

۵۵۶ - کتابخانه علی اصغر حکمت : آقای علی اصغر حکمت از اجله دانشمندان معاصر و یکی از خدمتگزاران صدیق فرهنگ معاصر ایران بشمارند . آقای علی اصغر حکمت در راه نشر معارف و هنر خدمات شایانی در چهل سال اخیر انجام دادند و بحق نسل معاصر مرهون خدمات گرانبهای ایشان در نشر ادب و فرهنگ بوده‌است . آثار بسیاری را ترجمه و تألیف و تصنیف کرده‌اند . از جمله تفسیر گرانقدر ده جلدی کشف الاسرار اثر مفیدی و از سعیدی تا جامی و پاریسی نغز را میتوان یاد کرد . این دانشمند از جمله کتابخانه قابل توجهی فراهم آورده بودند که در آن نسخ نفیس و نادر نیز وجود داشت از جمله نسخه‌ای از تفصیحات الانس فی حضرات القدس جامی بود که علامه شهیر و کم‌نظیر استاد عبدالرحمن جامی بخط شریف خود در کنار صفحه‌ای از آن قسمتی افزوده بودند . استاد علی اصغر حکمت کتابخانه ارزنده خود را در تکمیل خدمات برجسته فرهنگی خود بدانشگاه تهران اهدا کردند و امیدواریم فهرست کتابخانه ایشان نیز از طرف دانشگاه تهران نشر یابد .

۵۵۷ - کتابخانه سیاح : آقای سیاح نیز یکی از معارف دوران اخیر ایران بودند . کتابخانه ارزنده‌ای را که در خاندانشان فراهم آمده بود و ایشان نیز طی سالیان دراز بر آن افزوده بودند بکتابخانه مرکزی دانشگاه تهران اهدا کردند و یک چنین اثری خیریه از خود بیادگار گذاشتند .

۵۵۸ - کتابخانه حاج محترم السلطنه اسفندیاری : حاج محترم السلطنه اسفندیاری از مردان نیک‌نام قرن اخیر است و عشق و علاقه فراوانی به آثار ادبی فارسی و عربی داشت و چنانکه در صفحات قبل یاد آور شدیم در جمع‌آوری کتابهای خطی بذل جهدی وافی مبذول میداشت

مطالعه و مشاهده کرده است متأسفانه این نسخه نفیس مانند بسیاری از نسخه‌های ارزنده دیگر این کتابخانه معلوم نیست در کجاست و در تملک کیست؟

۵۳۷ - کتابخانه دکتر صحت . تهران : کتابخانه دکتر صحت مشتمل است بر دو کتابخانه بزرگ و معظم یکی کتابخانه خصوصی احمدشاه قاجار و دیگری کتابخانه محمدحسین میرزا قاجار . این دو کتابخانه در اختیار ایشانست و متأسفانه هیچکس را بر کتابهای نفیس آن دسترسی نیست .

۵۳۸ - کتابخانه ادیب برومند . تهران : آقای عبدالعلی ادیب برومند از سخن سرایان عالیقدر معاصر و از شیفتگان فرهنگ و ادب فارسی و از دل‌باختگان هنرهای ظریفه ایرانند . مجموعه‌های گرانقدری از مینیاتورها و خطوط و قلمدان و دیگر آثار هنرمندان ایران فراهم آورده‌اند . کتابخانه ایشان مجموعه‌ایست از نقایس هنری ایران . نسخه‌های نفیس و ارزنده کتابخانه ادیب برومند اکثرشان بی‌نظیر و درجهان بی‌مانند است . از نسخه‌های نفیس این کتابخانه میتوان از لیلی و مجنون نظامی بخط میرعماد سیفی قزوینی و یوسف وزلیخای جامی بخط میرعلی هروی و خمسه نظامی که در زمان شاه عباس کبیر وسیله عده کثیری از هنرمندان دارالصنایع شیراز فراهم آمده ، دیگر قرآن مجید بخط نستعلیق علیرضای عباسی و خمسه نظامی متعلق به اواخر قرن نهم که دارای ۲۵ مجلس از کارهای نفیس دوره تیموری است و بوستان سعدی بخط محمد هروی مشهور به سُرّی و جنگی از قرن هشتم که چند نسخه نفیس در آن وجود دارد میتوان بعنوان نمونه یاد کرد .

۵۳۹ - کتابخانه مدرسه صدر . تهران : این کتابخانه بسال ۱۲۳۲ . ه . ق تأسیس یافت . صدر از دانشمندان شهر دوره قاجار است و اکنون بازمانده این کتابخانه فقط ۲۹۰ جلد کتاب خطی است .

۵۴۰ - کتابخانه مدرسه ناصری . تهران : کتابخانه ناصری در سال ۱۲۹۷ . ه . ق بنیان گذاری شد و تا سال ۱۳۰۶ . ش کتابهای آن بالغ بر چهار هزار و پانصد و پنجاه و یک جلد بوده است .

۵۴۱ - کتابخانه مدرسه خان مروی . تهران : این کتابخانه بسال ۱۲۳۳ . ق تأسیس شد و در سال ۱۳۰۶ . ش طبق يك آمار رسمی دوهزار و سیصد و شصت و نه جلد کتاب مخطوط داشته است .

۵۴۲ - کتابخانه مدرسه سن لویی . تهران : تأسیس آن بسال ۱۲۸۷ . ق بوکده در سال ۱۳۰۶ پنج هزار جلد کتاب داشته است .

۵۴۳ - کتابخانه سعید نفیسی . تهران : شادروان سعید نفیسی یکی از نویسندگان و محققان پرکار قرن اخیر بود . کتابخانه بسیار ارزنده‌ای فراهم آورد که در پایان عمر کتابهای آن را به چند کتابخانه داخلی و خارجی واگذار کرد .

۵۴۴ - کتابخانه مدرسه دارالفنون ناصری . تهران : دارالفنون که به همت میرزا تقی‌خان امیر کبیر بنیاد یافت از همان اوان تأسیس کتابخانه قابل توجهی نیز برای آن ترتیب دادند . در کتابخانه دارالفنون گذشته از کتابهای خطی فارسی و عربی مقدار قابل ملاحظه‌ای نیز کتابهای فرانسه و انگلیسی و آلمانی و روسی داشته است . مدیر کتابخانه در دوران ناصری مخیرالدوله بوده است .

۵۴۵ - کتابخانه سرهنگ دکتر خرمی . تهران : سرهنگ دکتر خرمی کتابخانه بزرگی فراهم آورده است که در آن حدود پانزده هزار جلد کتابهای فارسی و عربی و چاپ هند دارد . اخیراً نیز کتابهای چاپی کتابخانه شادروان ملک‌الشعراى بهار را نیز خریداری کرده‌اند .

۵۴۶ - کتابخانه بهار . تهران : ملك الشعرای بهار که بحق از شعرای نامور ایران و از محققان هوشمند بود کتابخانه نفیسی فراهم آورده بود که تعداد قابل توجهی از کتابهای خطی آن از کتابخانه پدرش ملك الشعرای صبوری باو بارت رسیده بود . پس از درگذشت شادروان بهار کتابهای خطی کتابخانه این شاعر عالیقدر بکتابخانه مجلس شورای ملی فروخته شد .

۵۴۷ - کتابخانه احمد گلچین معانی : آقای احمد گلچین معانی از گویندگان شیرین بیان و از محققان عالیقدر معاصر ایران است . تتبعات ایشان در آثار ادبیات کلاسیک ایران بسیار ارزنده و قابل توجه است . آقای گلچین معانی کتابخانه‌ای فراهم آورده‌اند که بخصوص از نظر مجموعه تذکره‌های فارسی کم‌نظیر است .

۵۴۸ - کتابخانه آقای احمد سهیلی خونساری : آقای احمد سهیلی خونساری از کتاب‌شناسان معاصر و سالها اداره امور کتابخانه ملی ملک را برعهده داشته و دارند و آثاری نیز در زمینه تصحیح و تحقیق متون ادبیات فارسی دارند که بسیار گرانقدر اند . کتابخانه ایشان از نظر کیفیت و داشتن نسخ ارزنده و نایاب قابل توجه است .

۵۴۹ - کتابخانه دکتر مهدی بیانی . تهران : شادروان دکتر مهدی بیانی سالها مدیریت کتابخانه ملی ایران را برعهده داشته‌اند و تذکره خطاطان ایشان (خوشنویسان نستعلیق) اثری مفید و سودمند است کتابخانه خصوصی آقای دکتر مهدی بیانی که فهرست آنهم نشر یافته بمناسبت دارا بودن کتابهایی بخط خوشنویسان شهر و معروف بسیار ارزنده است . پس از درگذشت شادروان دکتر بیانی کتابهای کتابخانه او را برای کتابخانه مجلس سنا خریداری کردند و این مجموعه نفیس اینک در کتابخانه مجلس سنا نگاهداری میشود .

۵۵۰ - کتابخانه صدرالاسلام خوئی ۵۵۱ - کتابخانه محمد هاشم میرزا افسر ۵۵۲ - کتابخانه وحید الملک ۵۵۳ - کتابخانه وحید دستگردی ۵۵۴ - کتابخانه حاج میرزا عبدالرحیم خلخالی ۵۵۵ - کتابخانه اقبال آشتیانی که بدانشکده ادبیات تهران فروخته شد - همگی از کتابخانه‌های معروف بوده‌اند .

۵۵۶ - کتابخانه علی اصغر حکمت : آقای علی اصغر حکمت از اجله دانشمندان معاصر و یکی از خدمتگزاران صدیق فرهنگ معاصر ایران بشمارند . آقای علی اصغر حکمت در راه نشر معارف و هنر خدمات شایانی در چهل سال اخیر انجام دادند و بحق نسل معاصر مرهون خدمات گرانبهای ایشان در نشر ادب و فرهنگ بوده‌است . آثار بسیاری را ترجمه و تألیف و تصنیف کرده‌اند . از جمله تفسیر گرانقدر ده جلدی کشف الاسرار اثر مفیدی و از سعیدی تا جامی و پاریسی نغز را میتوان یاد کرد . این دانشمند از جمله کتابخانه قابل توجهی فراهم آورده بودند که در آن نسخ نفیس و نادر نیز وجود داشت از جمله نسخه‌ای از تفحاحات الانس فی حضرات القدس جامی بود که علامه شهیر و کم‌نظیر استاد عبدالرحمن جامی بخط شریف خود در کنار صفحه‌ای از آن قسمتی افزوده بودند . استاد علی اصغر حکمت کتابخانه ارزنده خود را در تکمیل خدمات برجسته فرهنگی خود بدانشگاه تهران اهدا کردند و امیدواریم فهرست کتابخانه ایشان نیز از طرف دانشگاه تهران نشر یابد .

۵۵۷ - کتابخانه سیاح : آقای سیاح نیز یکی از معارف دوران اخیر ایران بودند . کتابخانه ارزنده‌ای را که در خاندانشان فراهم آمده بود و ایشان نیز طی سالیان دراز بر آن افزوده بودند بکتابخانه مرکزی دانشگاه تهران اهدا کردند و یک چنین اثری خیریه از خود بیادگار گذاشتند .

۵۵۸ - کتابخانه حاج محترم السلطنه اسفندیاری : حاج محترم السلطنه اسفندیاری از مردان نیک‌نام قرن اخیر است و عشق و علاقه فراوانی به آثار ادبی فارسی و عربی داشت و چنانکه در صفحات قبل یاد آور شدیم در جمع‌آوری کتابهای خطی بذل جهدی وافی مبذول میداشت

و کتابهای چند کتابخانه نامی را خریداری و از پیرشانی آنها جلوگیری کرد. این کتابخانه گرانقدر پس از درگذشت اسفندیاری در میان وراث او تقسیم و با این ترتیب پراکنده شد.

۵۵۹ - کتابخانه حاج امین‌الضرب: حاج امین‌الضرب از رجال آزادیخواه دوران مشروطیت است و کتابخانه نفیسی او را که قسمتی از اسناد گرانقدر جمال‌الدین اسدآبادی را نیز دربرداشت توسط فرزندان برومندش بکتابخانه مجلس شورای ملی واگذار گردید.

۵۶۰ - کتابخانه یمین حضور. کرمانشاه: یمین حضور از معارف دانشمند کرمانشاه بود و کتابخانه بزرگی فراهم آورد که در سالهای اخیر شهرت و معروفیتی داشت از سرنوشت این کتابخانه نویسنده اطلاعی ندارد.

۵۶۱ - کتابخانه وانگ جلفا. اصفهان: در این کتابخانه آثار نفیسی و ارزنده‌ای از ادبیات و کتابهای دینی بزبان ارمنی از قرن پنجم هجری و اسناد و مدارک بسیاری درباره روابط ارمنی‌ها با ایران و فرمانهای پادشاهان ایران از زمان شام‌عباس بزرگ به بعد موجود است.

۵۶۲ - کتابخانه شادروان علامه قزوینی: میرزا محمد عبدالوهاب قزوینی شهیر به علامه از محققان دقیق و بنیان‌گذار روش اصولی در تحقیق و تصحیح انتقادی متون ادبی فارسی بودند. این را دمرد عالیقدر و دانشمند ارجمند طی سالهای عمر توفیق یافته بود کتابخانه ارزنده‌ای فراهم آورد که پس از درگذشتش بکتابخانه مرکزی دانشگاه تهران فروخته شد.

۵۶۳ - کتابخانه دکتر مهدوی: دکتر مهدوی از علاقمندان و شیفتگان ادب و فرهنگ فارسی است و نفقه‌ای نیز برای چاپ آثار گرانقدر فارسی اختصاص داده‌اند که در اختیار دبیرخانه دانشگاه تهران است و تاکنون آثار گرانبهایی به نفقه ایشان چاپ و نشر یافته است. کتابخانه آقای دکتر مهدوی از کتابخانه‌های معتبر معاصر است و فهرست این کتابخانه نیز از طرف دانشگاه تهران بچاپ رسیده و نشر یافته است.

۵۶۴ - کتابخانه مجتبی مینوی: مجتبی مینوی از نویسندگان و محققان معاصر است و سالها در ترکیه و انگلستان و ایتالیا و فرانسه و کتابخانه‌های آنجا بمطالعه و بررسی پرداخته و از نسخه‌های منحصر بفرد آن کتابخانه‌ها برای کتابخانه دانشگاه تهران میکرو فیلم تهیه کرده است و با دسترس داشتن بکتابخانه‌های عظیم ترکیه و انگلستان و ایتالیا توانسته‌اند برای کتابخانه اختصاصی خود نیز میکرو فیلم‌های ارزنده‌ای تهیه کنند. هم‌چنین کتابهای مفید و سودمندی که برای تحقیق و تتبع در ادبیات فارسی بکار آید فراهم آورده‌اند که مجموعاً در حدود ۱۵۰۰۰ جلد میشود. بقرار اطلاع آقای مینوی کتابخانه اختصاصی خودشان را برای استفاده دانش‌پژوهان و مطالب علمان آزاد گذاشته‌اند.

۵۶۵ - کتابخانه مجلس شورای ملی: این کتابخانه در سال ۱۳۰۲ هجری تاسیس گردید و شادروان اعتمام‌الملک نویسنده و مترجم عالیقدر سالیان دراز مدیریت و سرپرستی آن را برعهده داشتند. در سالهای اول تاسیس کتابخانه کتابهای آن بالغ بر ۳۳۵۴ جلد بوده است و در طی ۴۴ سال که از عمر کتابخانه میگذرد بهمت و کوشش دانش‌پژوهانیکه در طی ادوار مختلف مدیریت آن را برعهده داشته‌اند و با حسن‌نیتی که از طرف بعضی از رؤسای مجلس شورای ملی طی این مدت برای ترقی و تکامل کتابخانه مبذول گردیده بخصوص در سالهای اخیر با مجاهدات قابل تقدیس دکتر تقی تفضلی کتابهای مخطوط این کتابخانه بمسرت قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته و نسخه‌های ارزنده و گرانقدری برای کتابخانه مجلس شورای ملی خریداری شده‌است و باید گفت در زمان ریاست آقای مهندس ریاضی بیش از تمام ادوار گذشته برای کتابخانه مجلس شورای ملی کتاب خریداری شده و گنجینه کتاب مجلس شورای ملی بمسرت یکی از مخازن بزرگ کتب خطی ایران درآمده‌است و بحق باید این خدمت قابل تقدیس و ارزنده آقای مهندس ریاضی را در جمع‌آوری کتابهای گرانقدر خطی فارسی و اسلامی ستود. در اثر همین توجهات گروهی از دانش‌پژوهان و خاندانهای

اصیل تشویق به اهداء کتابخانه‌های خود بکتابخانه مجلس شورای ملی گردیدند که اهم این کتابخانه‌های اهدائی عبارتند از کتابخانه شادروان سر لشکر فیروز - کتابخانه شادروان سید محمد صادق طباطبائی - کتابخانه حاج احتشام السلطنه - کتابخانه حاج امام جمعه خوئی . در این تاریخ کتابخانه مجلس شورای ملی جمعاً ۸۲۰۰۰ جلد کتاب دارد که از این تعداد ۱۲۶۰۰ جلد آن خطی است و تاکنون ده مجلد فهرست برای کتابهای خطی آن تدوین گردیده و بحق از این رهگذر خدمت شایان تمجیدی در زمینه کتابشناسی بعمل آمده است .

۵۶۶ - کتابخانه مجلس سنا : این کتابخانه در سال ۱۳۲۹ تأسیس یافته و در تکمیل آن آقای مهندس شریف امامی بذل توجه و عنایت خاصی مبذول داشته‌اند و در اثر همین توجه در این مدت اندک کتابخانه مجلس سنا دارای ۲۴۰۰۰ جلد کتاب گردیده و اخیراً نیز کتابهای خطی شادروان دکتر مهدی بیانی را که مجموعه نفیسی از کتابهای ارزنده خطی فارسی بود برای این کتابخانه خریداری کردند . باید گفت با توجه بنوع کتابهای جمع‌آوری شده کاری ارزنده انجام گرفته و در حال حاضر مدیریت این کتابخانه با آقای جهانداری که از نویسندگان و مترجمان عالیقدرند می‌باشد .

۵۶۷ - کتابخانه سلطان حسین تابنده گنابادی : سلطان محمد گنابادی صاحب تفسیر بیان السعاده پیشوای سلسله گنابادی کتابخانه‌ای در بیخ گناباد تأسیس کرد که کتابهای آن در حدود هزار و پانصد جلد خطی است از جمله نسخه‌های بدیعی که در آن توان یافت نسخه منحصر بفرد جلد دوم ریاض السیاحه است .

۵۶۸ - کتابخانه انجمن اخوت تهران : شاهزاده ظهیر الدوله برای خانقاه سفی‌علیشاه کتابخانه‌ای تأسیس کرد . این کتابخانه هم‌اکنون بنام کتابخانه انجمن اخوت دایر است و در حدود هزار و اندی جلد کتاب دارد .

۵۶۹ - کتابخانه حاج شیخ باقر ترقی : ترقی کتابخانه‌ای ترتیب داده است که در حدود دوهزار جلد کتاب مخطوط دارد و از امتیازهای این کتابخانه آنست که بیش از چهارصد جلد از دیوانهای مخطوط شاعران ایران در آن جمع‌آوری شده است .

۵۷۰ - کتابخانه روضاتی . اصفهان : روضاتی از دانشمندان معاصر است و کتابخانه‌اش از نظر داشتن مجموعه‌های کامل فقه و اصول قابل توجه است .

۵۷۱ - کتابخانه عمومی اصفهان : کتابخانه عمومی شهرداری اصفهان یکی از کتابخانه‌های قدیمی دوران اخیر است و در این کتابخانه مجلداتی از کتب خطی هست که بسیار مورد توجه و حائز اهمیت است . از جمله جنگی است که در زمان حیات خواجه حافظ شیرازی فراهم آمده و گروه کثیری از گویندگان و نویسندگان و مشاهیر و صدور زمان و دوران خواجه حافظ در آن بخط خود ممالکی نوشته‌اند از جمله چند غزل از حافظ در آن ثبت شده است .

۵۷۲ - کتابخانه محمد رضائی : شادروان محمد رضائی از ناشران خدمتگزار عالم کتاب بود و با تأسیس کلاله خاور و نشر آثار نفیسی از جمله مثنوی مولوی مصحح و منقح مبادرت ورزید و به نشر آثار ادب فارسی خدمت شایان تقدیری انجام داد و چون کتابشناس بود کتابخانه گرانقدری فراهم آورد . محمد رضائی نیت آن داشت که کتابخانه خود را وقف مسجد اعظم قم کند متأسفانه اجل مهلتش نداد . بقرار اطلاع ورثه آن مرحوم مقداری از کتابهای خطی او را بکتابخانه مسجد اعظم قم اهدا کرده‌اند .

۵۷۳ - کتابخانه مسجد اعظم قم : این کتابخانه به همت شادروان آیه‌الله بروجردی بنیاد گذاشته شد و اکنون یکی از کتابخانه‌های معتبر شهر قم است .

۵۷۴ - کتابخانه مدرسه شاهزاده تهران : والده عبدالحسین میرزا نصرت الدوله در

زمان ناصرالدین شاه سال ۱۳۰۰ هـ. مدرسه‌ای بنیاد نهاد که کتابخانه آن از کتابخانه‌های ممتاز مدارس قدیمه تهران بود. این مدرسه بنام مدرسه شاهزاده خانم شهرت داشت.

۵۷۵ - کتابخانه مدرسه دانگی. تهران: حاج سیدجعفر لاریجانی مجتهد در سال ۱۲۹۸ هـ. در تهران مدرسه‌ای بنیاد نهاد و کتابخانه‌ای برای آن ترتیب داد. این مدرسه بنام مدرسه لاریجانی دانگی شهرت داشته است.

۵۷۶ - کتابخانه مدرسه کاظمیه. تهران: میرزا سید کاظم مستوفی اصطلیل‌دار همایونی مدرسه‌ای سال ۱۳۰۲ هـ. بنیاد نهاد که مدرس آن میرزا سیدعلی اکبر تفرشی مجتهد شهیر بود کتابخانه این مدرسه نیز از کتابخانه‌های قابل توجه مدارس قدیمه تهران بود.

۵۷۷ - کتابخانه خانقاه احمدی شیراز: عارفان بیدار دل سلسله جلیله ذهبیه در شیراز کتابخانه‌ای برای خانقاه احمدی فراهم آورده‌اند که در شیراز طرف مراجعه ارباب طلب و دانش است و از کتابخانه‌های ارزنده و سودمند بشمار است.

۵۷۸ - کتابخانه آستانه شاه چراغ. شیراز: در سالهای اخیر تحت توجهات شاهنشاه آریامهر گذشته از اینکه گنبد و بنای آستانه مقدس شاه چراغ تعمیر اساسی گردید و از انهدام آن پیشگیری شد کتابخانه آبرومندی نیز برای آن تأسیس و بنیاد یافت.

اینک تعدادی از کتابخانه‌های دائر و قابل توجه را نیز فهرستوار از نظر خوانندگان ارجمند میگذرانم:

۵۷۹ - کتابخانه مدرسه رضویه قم ۵۸۰ - کتابخانه مدرسه فیضیه قم ۵۸۱ - کتابخانه آستانه مقدس معصومه ۵۸۲ - کتابخانه مدرسه حجتیه قم ۵۸۳ - کتابخانه مدرسه مهدیه قم ۵۸۴ - کتابخانه علوم دینی دامغان ۵۸۵ - کتابخانه مدرسه علوم دینی بشرویه خراسان ۵۸۶ - کتابخانه مسجد جامع یزد ۵۸۷ - کتابخانه مزار علی بن امام محمد باقر واقع در مشهد اردهال ۵۸۸ - کتابخانه دانشوران اهواز واقع در مدرسه علوم دینی اهواز ۵۸۹ - کتابخانه عمومی شوشتر.

۵۹۰ - کتابخانه غرب. همدان: (مدرسه آخوند) این کتابخانه پیش از سال ۱۳۳۲ در مدرسه آخوند قرار داشت و نزدیک به هفتصد جلد کتاب از کتابخانه شادروان مجذوب علی‌شاه کبودرآهنگی سرمایه آن را تشکیل میداد.

در سال ۱۳۳۲ به همت حضرت آیت‌الله آخوند و جمعی ارباب خیریه‌ای که در جنب مدرسه قرار داشت خریداری کردند و آنرا بکتابخانه اختصاص دادند. در محل خریداری شده به سرپرستی آیت‌الله آخوند ساختمان نوین‌یادی ساختمان گردید و این ساختمان بنام کتابخانه غرب با تصدی آقای دکتر مقصود آغاز بکار کرد.

با بذل همت و مجاهدت متصدی و مدیر کتابخانه در سال ۱۳۴۳ کتابهای کتابخانه بالغ بر ۱۲۸۰۰ جلد گردید که از این تعداد ۱۲۰۰ جلد آن از کتابهای نایاب و نادر خطی است. در جوار کتابخانه چند اطاق ساخته شده است که گنجایش سکونت سی نفر از طلاب را دارد. این کتابخانه امروز بصورت کتابخانه عمومی اداره میشود و فهرست کتابهای خطی آن را هم آقای دکتر مقصود تنظیم و تدوین کرده است.

۵۹۱ - کتابخانه عمومی مدرسه دامغانی. همدان: مدرسه دامغانی از مدارس قدیم همدان است و کتابخانه آن که اینک نیز دائر است از کتابخانه‌های قابل توجه شهر همدان بشمار است. این مدرسه در حال حاضر سی نفر طلبه دارد و نزدیک به دوهزار جلد کتاب در کتابخانه آن وجود دارد که بیشتر آنها در علوم غریبه و از نوادرند.

۵۹۲ - کتابخانه مدرسه زنگنه . همدان : یکی دیگر از کتابخانه‌های مدارس قدیمه کتابخانه مدرسه زنگنه همدان است. این کتابخانه تعداد کثیری کتاب خطی دارد که در علوم معقول و منقول است و برای اهل علم قابل استفاده و مرجع است .

۵۹۳ - کتابخانه آرامگاه اعتمادیه . همدان : اعتمادالدوله قراگوزلو که مدتی نیز وزارت معارف را بعهده داشت خود از مردم فضل‌دوست بود . این مرد معارف‌پرور برای خود آرامگاهی ساخت و پیش‌ازمرگ تعداد قابل توجهی از کتابهای خطی‌اش را وقف آرامگاه کرد . پس از درگذشتش بهاء‌الملک برادرش نیز تعداد دوست جلد کتاب خطی دیگر وقف بر آرامگاه برادر کرد . کتابخانه آرامگاه اعتمادیه اینک نزدیک به سیصد جلد کتاب خطی ارزنده و قابل توجه دارد . فهرست این کتابخانه را هم آقای دکتر مقصود تنظیم کرده‌اند .

۵۹۴ - کتابخانه ادبی همدان : آقای ادبی از فرهنگیان بازنشسته همدانند و از دانشمندان آن سامان بشمارند. ایشان کتابخانه‌ای فراهم آورده‌اند که از نظر کیفیت و کمیت قابل ذکر است.

۵۹۵ - کتابخانه برنا . همدان : آقای برنا از معارف همدانند و کتابخانه‌ای فراهم آورده‌اند که نزدیک به پنجاهار جلد کتاب دارد .

۵۹۶ - کتابخانه پنه‌چی . همدان : آقای پنه‌چی از مشاهیر مردم همدانند و کتابخانه‌ای فراهم آورده‌اند که نزدیک به پنجاهار جلد کتاب دارد .

۵۹۷ - کتابخانه آیة‌الله آخوند . همدان : آیة‌الله آخوند از اجله دانشمندان و افاضل عصر حاضرند، کتابخانه شخصی ایشان بسیار ارزنده و مورد توجه اهل علم است و نزدیک به سه هزار و پانصد جلد کتاب دارد .

۵۹۸ - کتابخانه کوثر . همدان : خاندان کوثر از دودمانهای نامی همدان و اکثر افراد آن خاندان از مردم اهل فضل و دانش بوده‌اند. کتابخانه نفیس این خاندان نسل بعد از نسل تا زمان حاضر حفظ گردید و سرانجام بکتابخانه آستان قدس رضوی تقدیم شد .

۵۹۹ - کتابخانه رضوی . همدان : کتابخانه خاندان رضوی از کتابخانه‌های شهر همدان بود پس از اینکه به آقارضا همدانی رسید ورثه او کتابخانه را به آقای عندلیب‌زاده فروختند و این کتابخانه نفیس که کتابهای خطی آن بسیار گرانبه‌تر است در تملک ایشانست .

۶۰۰ - کتابخانه آرامگاه ابوعلی سینا . همدان : پس از اتمام ساختمان مجلل آرامگاه ابوعلی سینا کتابخانه‌ای در آرامگاه بنیاد نهادند و کتابهای ارزنده‌ای برای کتابخانه فراهم آوردند و این کتابخانه نیز از کتابخانه‌های معتبر شهر همدانست .

۶۰۱ - کتابخانه اوقاف همدان : این کتابخانه در حدود ۱۲۰۰ جلد کتاب دارد .

۶۰۲ - کتابخانه عمومی خرد . همدان : به همت چندتن از جوانان دانش‌دوست همدان کتابخانه عمومی خرد تأسیس گردیده و اکنون نزدیک به دوهزار و پانصد جلد کتاب دارد .

۶۰۳ - کتابخانه دانش . تهران : متأسفانه کتابخانه ضیاء لشکر دانش در صفحات قبل از قلم افتاد و ناچار در اینجا از آن یاد می‌کنیم . دانش شاعری توانا و ادیب‌دوست بود مجموعه‌های نفیس از مرقعات و کتابهای گرانبه‌تر فراهم آورده بود که پس از مرگش متفرق گردیدند. نویسنده این اثر از مرقعات و کتابهای کتابخانه او نسخی چند در اختیار دارد .